

Motion till riksdagen 2025/26:78

av Jan Riise m.fl. (MP)

med anledning av prop. 2024/25:155 Stärkt konstitutionell beredskap

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen avslår regeringens förslag till ändring i regeringsformen i de delar det avser 16 kap. 3 och 4 §§ som bl.a. innebär att regeringen i allvarliga fredstida krissituationer kan införa begränsningar av fri- och rättigheter eller på civilrättens område utan något aktiveringsbeslut från riksdagen eller stöd i lag som beslutats av riksdagen.

Det behövs bättre lagstiftningsberedskap vid fredstida kriser

En utmaning som på senare år har identifierats på europeisk nivå är att vissa stater använder fredstida kriser som en ursäkt för att begränsa människors rättigheter på olika sätt. Av flera närtida exempel på fredstida kriser är covid-19-pandemin det kanske tydligaste. Pandemin tvingade oss att ta ställning till när, hur, var och hur länge begränsningar i människors rättigheter är berättigade för att bekämpa krisen. Även frågan om vilka befogenheter en riksdag eller regering har – och bör ha – att begränsa exempelvis rörelsefriheten och demonstrationsfriheten blev aktuell.

Det är särskilt i tider av kris som en demokratis styrka sätts på prov. Sverige kan behöva införa tillfälliga begränsningar av fri- och rättigheter för att bekämpa en allvarlig fredstida kris. Det är viktigt att det finns goda förutsättningar för att fatta beslut i demokratisk ordning även i allvarliga krissituationer, och det råder ingen tvekan om att den konstitutionella beredskapen i Sverige för allvarliga fredstida kriser kan stärkas. Det bör också göras. Därför stöder Miljöpartiet regeringens förslag om att i grundlagen skapa en möjlighet för riksdagen att genom en sorts krisförklaring – ett aktiveringsbeslut – möjliggöra för regeringen att bruka på förhand förberedd beredskapslagstiftning på fler områden. Miljöpartiet är även i övrigt enigt med regeringen vad gäller nya bestämmelser om krigsdelegationen, normgivning i krig och krigsfara, riksdagens sammanträdesort och huvudsakligen i de delar som rör bättre beredskap för norm-

givning i fredstida kriser. Samtidigt vill vi betona vikten av att dessa begränsningar används när de anses effektiva och proportionerliga och aldrig går utöver vad som är motiverat i ett demokratiskt samhälle. Lika viktigt är det att beslut som innebär begränsningar av människors fri- och rättigheter fattas i en demokratisk ordning. Därför är vår utgångspunkt att det är riksdagen som ska fatta den här typen av viktiga beslut.

I allt väsentligt står vi bakom regeringens förslag. Vi är däremot kritiska till den del av förslaget som innebär att regeringen ska få samma möjlighet som riksdagen att införa regler om begränsningar av fri- och rättigheter eller på civilrättens område utan att aktiveringsbeslut fattas av riksdagen eller att reglerna godkänns av riksdagen på förhand. Detta ska regeringen enligt förslaget få göra om det är uppenbart att riksdagens beslut inte kan avvaktas.

Vi anser att denna befogenhet bör ligga kvar hos riksdagen. Enligt vår mening har förslaget inte diskuterats tillräckligt inom ramen för kommitténs arbete och har därmed inte genomgått en så gedigen utredning som bör anses nödvändigt när det gäller grundlagsändringar. Detta förslag var det sista att skrivas fram av kommittén och förutsättningarna för att utveckla diskussionerna om risker för missbruk och hur dessa kan stävjas har inte funnits. Det har också varit en av kommitténs allra största utmaningar att definiera vad denna kris innebär.

För oss i Miljöpartiet är det viktigt att iaktta försiktighet när vi nu överväger förslag som flyttar över makt från riksdagen till regeringen – makt som kan användas för att införa begränsningar i människors fri- och rättigheter.

Risker med att överföra makt från riksdag till regering

Förslaget om att regeringen ska få samma möjlighet som riksdagen att införa regler om begränsningar av fri- och rättigheter eller på civilrättens område utan att aktiveringsbeslutet fattas av riksdagen eller att reglerna godkänns av riksdagen på förhand kan komma att innebära flera stora risker. Förslaget innebär att regeringen, i vissa fall, kommer att kunna fatta det aktiveringsbeslut som öppnar för beredskapslagstiftning och samtidigt besluta om ny lagstiftning som inte sedan tidigare förberetts. Detta ska sedan godkännas i efterhand av riksdagen. Även om själva underställandet av nya regler måste gå från regeringen till riksdagen inom en vecka kommer en riksdagsminoritet att kunna förlänga beredningen. Ytterst kan regeringens nya bestämmelser därför komma att vara i kraft en hel månad, om det inte dessförinnan kan läggas fram ett utskottsinitiativ om en lag som upphäver bestämmelserna.

Det finns heller ingen särskild spärr mot att åtgärder upprepas identiskt eller i liknande form även om de skulle underkännas av riksdagen. Under en månad kan mycket allvarliga konsekvenser för enskilda individer och företag hinna uppstå. Inte ens om riksdagen omedelbart skulle avsätta regeringen skulle åtgärderna automatiskt upphöra att vara i kraft.

Förslaget innebär visserligen att riksdagen kan upphäva varje enskilt beslut från regeringen och fatta ett beslut om att det inte råder en allvarlig fredstida kris. Det finns dock inget hinder mot att en regering aktiverar sina befogenheter på nytt. Eftersom regeringens befogenheter anges i grundlag kommer det att vara svårt och ta lång tid att förändra reglerna om det skulle vara så att riksdagen mer permanent vill förhindra att en regering tar över befogenheter att lagstifta på civilrättens område eller begränsa fri- och

rättigheter. Detta kan först göras efter ett ytterligare riksdagsval. Även om riksdagen alltid kan avsätta en regering som saknar riksdagens förtroende bör det i sammanhang av allvarlig fredstida kris beaktas att det kan vara både praktiskt svårt och för landets stabilitet olyckligt att avsätta en regering. Det kan också tänkas att riksdagen i ett krisläge vill att regeringen har befogenheter att använda förberedda bemyndiganden – men inte att den ska ha möjlighet att agera därutöver. Det saknas möjligheter för en riksdagsmajoritet att åstadkomma ett sådant läge med regeringens förslag.

Alternativa lösningar finns redan på plats

Självklart kommer det även i framtiden att finnas kriser som inte kunnat förutses och som kräver snabba åtgärder – även om mycket resurser kommer att läggas på att förbereda för alla tänkbara och otänkbara scenarier. För att kunna hantera sådana plötsliga och oförutsedda kriser föreslås nu att regeringen ska kunna agera utan föregående riksdagsbeslut. Regeringen motiverar förslaget med att plötsliga kriser kan kräva ett snabbt agerande. Miljöpartiet delar inte den bedömningen.

Till skillnad från regeringen menar vi att riksdagen redan i dag har förmågan och verktygen att snabbt hantera oförutsedda situationer. Ett sådant verktyg är ordningen med utskottsinitiativ, som kan användas för att hantera akuta behov av lagstiftning. Riksdagen har också, i närtid, visat att ordningen med utskottsinitiativ är effektiv för att fatta beslut i riksdagen med bara några dagars varsel. Det gjordes ett stort antal gånger under pandemin, bl.a. när det gällde budgetändringar och för att ändra lagstiftning som möjliggjorde nedstängning av skolor om det skulle bli nödvändigt. Utskottsinitiativ har också använts under mer akuta situationer. Till exempel under 2023 förmådde riksdagen att samla sig och på två dagar fatta beslut om att skicka svensk trupp till Sudan för att evakuera svenskar. Även om initiativen till dessa beslut formellt sett är tagna av ett utskott i riksdagen så har dessa de facto föregåtts av att regeringen tagit kontakt med riksdagen med önskemål om att så ska ske. Det är också Regeringskansliet som har försett riksdagen med underlag för sådana beslut. Genom kontakter med partiernas företrädare i utskotten, utskottets presidier, talmannen och gruppledarna har det säkerställts att det i akuta situationer har kunnat fattas beslut fort.

Enligt betänkandet bedöms regeringen kunna lagstifta på en dag genom den nya bestämmelsen. Med dagens reglering har riksdagen kunnat fatta beslut på som minst två dagar. Det gjordes i och med beslutet att sända trupper för evakuering av svenskar från Sudan. Miljöpartiets bedömning är att motsvarande tidsplan går att använda för lagstiftning i andra akuta ärenden. Oavsett vilken modell som väljs kommer ny lagstiftning i båda fallen att behöva föregås av tid för att formulera den lösning som behövs i den oförutsedda krisen. Dessutom tillkommer tid för praktiska åtgärder som krävs för verkställande av krisåtgärder. Förberedelse för sådana praktiska åtgärder kommer troligtvis att vara möjliga att påbörja innan det formella beslutet är på plats, medan verkställandet behöver avvakta formella beslut. Den faktiska skillnaden i tid mellan modellerna skulle därför sannolikt vara mycket liten. Miljöpartiets uppfattning är att skillnaden är så liten att tidsaspekten inte kan motivera de långtgående ändringar som kommittén föreslår.

Samtidigt är tidsaspekten inte det bärande argumentet för att använda utskottsinitiativ för att snabbt fatta beslut vid plötsliga kriser. Det bärande argumentet är i stället att den

modellen förskjuter ansvaret för krisåtgärderna från regeringen till riksdagen. Legitimiteten i regeringens krishantering stärks av ett brett folkligt stöd. Det såg vi t.ex. under pandemin, då förfarandet via riksdagen förbättrade förutsättningarna för att förankra hanteringen, beakta flera olika perspektiv och besvara kritiska frågor. Framför allt skapade förfarandet förutsättningar för en bredare samsyn och en enad syn på krishanteringen, vilket man kan anta hade stor betydelse för befolkningens förtroende för krishanteringen och följsamheten i befolkningen till de åtgärder som efterfrågades från människor.

Jan Riise (MP)

Annika Hirvonen (MP)

Camilla Hansén (MP)

Ulrika Westerlund (MP)

Mats Berglund (MP)

Nils Seye Larsen (MP)